

Janko Kos

Filozofska fakulteta v Ljubljani

EVROPSKI PESNIŠKI VPLIVI V PISANICAH

V pesniškem zborniku *Skupspravljanje kraynskeh pissanic od lepeh umetnost* (Pisanice) se v treh letnikih, ki so izšli leta 1779, 1780 in 1781, pojavljajo različne pesniške zvrsti in oblike.* Med njimi so v ospredju oda, elegija, epigram, pastoralna ljubezenska pesem, kmečka stanovska pesem, prigodnica in poučna pesem – te predstavljajo liriko; med episke zvrsti spada moralična pripoved ali morda pravilne verzne povestice; od dramskih je tu operni libreto.¹ Verzne oblike segajo od heksametra in pentametra brez rim do rimanih aleksandrincev in krajših verzov. Zvrsti, ki se torej uveljavljajo v zborniku, in verzne vzorce, uporabljene v okviru teh zvrsti, bi težko izvajali iz starejše klasicistične poetike, kot jo je izdelal v nemški literarni sferi 18. stoletja predvsem J. Ch. Gottsched, čeprav ni mogoče prezreti tudi njegovega vpliva na pesnike Pohlinovega kroga. Pač pa v glavnem ustrezajo tistim, ki jih obravnava M. Denis v svojem spisu iz leta 1772 *Ein Gespräch von dem Werthe der Reime*, kjer govori načelno in z mnogimi primeri predvsem o uporabi rime, ki jo v skladu s Klopstockovimi vzori, *Ossianom* in lastnim pesništvo poskuša čimbolj omejiti. Rime priporoča za basni, verzne povestice (Erzählungen), epigrame (Sinngedichte), pesmi, medtem ko naj bodo brez rim po njegovem mnenju pesnitve o »resnobnih dejanjih, strasteh, zanosu in navdušenju – v gledališču, elegijah, epopejah, odah«.² Ob teh Denisovih načelih je potrebno upoštevati, da se jih sam v svoji pesniški praksi ni držal preveč strogo, saj je tudi v patetičnih odah včasih uporabil rimane vzorce.

Primerjava s pesniško prakso v *Pisanicah* pokaže, da se v nji uveljavljajo v glavnem zvrsti, ki jih upošteva Denis v skladu s pesniškim razvojem sredi 18. stoletja in kot se dejansko pojavljajo v okviru razsvetljenske literature, se pravi njenih različnih stilnih tokov od klasicizma do rokokaja. Nobena od zvrsti, ki jih pozna Denis v svoji teoriji, ne posega izraziteje v območje novejše, tj. predromantične poezije po letu 1750 oziroma 1760. Kar pa zadeva verzno prakso *Pisanic*, je samo deloma v skladu z Denisovimi priporočili. Njihove verzne povestice in basni so resda pisane z rimami, včasih tudi epigrami, medtem ko so patetične ode in elegije samo deloma sestavljene v antičnih merah brez rim, sicer pa tudi v silabotoničnem rimanem verzju, zlasti v aleksandrincu. Neskladnost takšne

* Razprava je nastala na podlagi raziskovalne naloge Slovenska literatura in Evropa 1770–1970, ki jo prek Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete v Ljubljani financira Raziskovalna skupnost SR Slovenije.

¹ Od teh terminov je sporen predvsem pojem moralične pripovedi ali verzne povestice. Prvi izraz je v slovenski literarni zgodovini že tradicionalen od I. Grafenauerja in J. Šlebingerja naprej. Pri tem se pojavi sicer šele v izvirni nemški obliki kot »moralische Erzählung«, kar je Grafenauer nato prevedel v »moralično pripoved«, iz česar je v sodobnejši rabi nastala moralična pripoved. Vendar je v tej besedni zvezi sporen pojem pripovedi, saj je presplošen in lahko v literarni teoriji pomeni posebno sodobno obliko pripovednega proznega teksta, ki seveda nima nič skupnega z zvrstjo 18. stoletja, ki se pojavlja tudi v *Pisanicah*. Zato je bolj priporočljiva oznaka verzna povestica ali povestica v verzih, saj gre za verzne tekste, ki so krajši od današnje oblike povesti, razlikujejo se pa tudi od navadne zgodbe ali novele. Gl. J. Šlebingerja spis »Pisanice«, prvi slovenski pesniški almanah (Izvestja II. državne gimnazije v Ljubljani o šolskem letu 1905/06, str. 3–30) in I. Grafenauerja Zgodovino novejšega slovenskega slovstva, I. del, Ljubljana, 1909, str. 9.

² M. Denis: *Ossians und Sineds Lieder*. Wien, 1791. VI. Band.

prakse z Denisovo teorijo se nekoliko pojasni, če upoštevamo notranje razlike med pisaničarji. Za samega Pohlina in njegove učence – med temi je bil tudi mladi Valentin Vodnik – je spočetka značilna navezanost na nerimani antični vzorec, kar si lahko razlagamo z odvisnostjo od Denisa. Nasprotno pa je J. D. Dev od prvega zbornika naprej usmerjen skoraj izključno v rimane aleksandrince tudi v odah in elegijah, kar seveda pomeni, da ne sledi Denisovemu klasicizmu, ampak tisti pesniški praksi, ki je povezovala razsvetljsko pesništvo še s francoskimi vzorci 18. stoletja. Kot teoretično izhodišče si je mogoče misliti Gottschedovo poetiko iz leta 1730, kot praktičen zgled pa verze G. B. Hanckeja, F. Hagedorna, Ch. F. Gellerta in drugih razsvetljenčev iz srede stoletja. Pri tem ni mogoče odločiti, katera obeh formalnih usmeritev je pravzaprav manj baročna – Denisov klasicizem je uravnan po Klopstocku in bi se moral stikati s predromantiko, dejansko pa v njem močno odmeva barok; narobe pa tudi francoska rimana verzna tehnika sega še v barok 17. stoletja, kot ga je v nemški literaturi usakonił že M. Opitz. Opravka imamo torej z navzkrižnim vplivanjem dveh različnih formalnih tradicij – ena je bolj pristno baročna, druga klasicistična, vendar nikakor ne nasprotna baroku; nobena od njiju se ni izključevala z razsvetljenstvom, pač pa je seveda za tisto, ki je izhajala iz Klopstockovega obrata k antičnim in svobodnim metrom brez rim, mogoče trditi, da je bila pomembna za poznejšo predromantično verzifikacijo, medtem ko je verzna tehnika francoskih aleksandrincev postala prav za predromantiko zastarela, neustrezna in celo neestetska. Zato je tembolj zanimivo videti, da se je v *Pisanicah* Denisovega, bolj klasicističnega zglada oprijela motivno-tematsko konservativnejša skupina okoli Pohlina, ne pa Dev, ki se zdi včasih bolj razsvetljski in manj baročen od Pohlina, J. Miheliča in mladega Vodnika. Vendar je tudi ta razlika relativna in negotova, kajti v tretjem letniku se je za najbolj doslednega pesniškega razsvetljenca izkazal predvsem Vodnik z *Zadovolnim Krajncem* in *Klekom*, je pa v obojem uporabljal novejšo rimano verzifikacijo, potem ko je že skoraj popolnoma opustil Denisovo antikizirajočo smer.

Kljub temu da je bil Dev od začetka tej smeri tuj, je v odi in elegiji sledil predvsem Denisu, posebej opozarja na to prevod Denisove pesnitve *Der Zwist der Fürsten*, leta 1780. Mogoče je seveda, da so bile Denisove klasicistične verzne forme Devu prezahtevne, tako da jih je tudi v odah in elegijah od vsega začetka nadomeščal s preprostejšo formo klasicističnega baroka po francoskem vzorcu, tj. z rimanimi aleksandrinci, s čimer je sledil tudi nemški razsvetljsko klasicistični poetiki pred Klopstockom. In ker je v drugem in tretjem letniku postal ravno Dev glavni ali že kar edini pesnik *Pisanic*, je s tem dana možnost za sklep, da je v pesništvu *Pisanic* ta smer prevladala in vase zajela tudi najbolj obetajočega mlajših pisaničarjev, Valentina Vodnika.

Glavna zvrst, ki jo je Dev gojil, seveda niso bile niti ode niti elegije, ampak od drugega zvezka naprej zmeraj bolj epigrami, basni, poučne in prigodne pesmi – med temi po Denisovem zgledu napravljena *Pesm na enega domačega bolteka* in druge – s tretjim zvezkom pa predvsem verzne povestice (*Erzählungen*), ki jih literarna zgodovina imenuje sicer tudi moralična pripoved ali kako drugače.³ Gre za zvrst, ki je bila za nemško razsvetljsko literaturo iz srede 18. stoletja zelo značilna, pri čemer ni brez pomena, da je nastala predvsem po zgledu Lafontainovih »contes« in »nouvelles«, se pravi še v okviru francoskega klasicizma 17. stoletja. V Nemčiji jo je prvi uvedel Hagedorn leta 1738 z zbirko *Versuch in poetischen Fabeln und Erzählungen*. Vrh je zvrst dosegla z Gellertovo zbirko *Fabeln und Erzählungen* (1746–1748), gojil jo je pa tudi Gleim in drugi avtorji poznega nemškega razsvetljenstva.⁴ Za zvrst je bilo ves čas značilno, da je sicer nastala iz zelo tradicionalnih sestavin – po motive je segala v antične zgodbe, Boccaccia, srednjeveške eksemple, fabliauje, novejšo novelistiko, pa tudi v paraboliko in alegoriko – vendar jim je

³ Glej op. 1.

⁴ Carsten Schlingmann: Gellert. Eine literarhistorische Revision. Bad Homburg idr., 1967; Kurt May: Das Weltbild in Gellerts Dichtung. Frankfurt, 1928.

dajala izrazito razsvetljensko podlago, včasih v smislu rokokojskega senzualizma s podarkom na razumnih življenjskih užitkih, drugič spet močneje vzgojno, moralistično in didaktično. V načinu, tehniki in uporabi pripovednih postopkov se je večidel vzorovala pri Lafontainovi široki, zložni, nazorni pripovedi, s pogostimi didaktičnimi vložki ali zaključki. Zlasti v tej obliki je postajala verzna povestica nosilec jasnega socialno-moralnega nauka, ki pa je imel glede na različne variante razsvetljenske misli lahko različno vsebino. Pri Gellertu, ki ga je najizraziteje razvil, je močno konservativen, saj se obrača tudi zoper pretirano svobodomiselnost, materializem in ateizem, s svojo moralko pa se rad loteva ženskih napak in slabosti, kar je še odmev stare tradicije, ki jo je konservativni tok razsvetljenstva povzel vase; ta usmeritev je sicer vidna že pri Hagedornu. Devovim povesticam, ki se pojavijo v tretjem letniku *Pisanic* in postanejo s svojim številom pa tudi z izrazitostjo, ki je sodobnejša od njegovih od ali elegij, glavna pripovedna zvrst zbornika, je bil poleg Hagedorna glavni vzor Gellert; pridružuje se jim Vodnikov *Klek*, ki je najboljši pisaničarski prispevek k zvrsti.⁵

Verzne povestice Deva in Vodnika so nedvomno najbolj tipična oblika slovenskega razsvetljenskega pesništva, poleg tega pa vse do Prešernovih balad in romanc najizrazitejša zvrst slovenske pripovedne poezije. Zgrajene so brez izjeme po Hagedornovem, Gellertovem in Gleimovem vzorcu kot lagodna pripoved o kakem nenavadnem, pogosto bizarnem ali vulgarnem dogodku; ta pripoved satirično smeši svoj predmet in svari bralca, poučujoč ga o škodljivosti splošno razširjenih lastnosti, kot jih je najti zlasti pri ženskah, pa tudi tipično moških lastnosti se ne manjka (pijanstvo, prepirljivost, lenoba, nepokorščina, obrekljivost, nezvestoba). Zlasti motiv ženskih slabosti pripenja te pesmi zelo razločno na Hagedornove, in Gellertove zglede, kjer je ta snov pogosta, obenem pa je že tam nosilec zelo konservativne, malomeščanske ali patriarhalne razsvetljenske miselnosti. V tem smislu spadajo tudi Devove verzne povestice – mednje štejejo *Kdur na buga, je bres Buga, Teh staršov kletvine nasrečne konc, Sodne dan enega pijanca, Paradiš, Nazvestoba* – v območje izrazito konservativnega razsvetljenskega pripovednega pesnjenja, kjer se v nasprotju s svobodomiselnimi tokovi francoskega racionalizma in senzualizma 18. stoletja poskuša razsvetljenski ideal pametno in čutno umerjenega človeka ohranяти v mejah avtoritativne krščanske tradicije. Pri Devu je to prizadevanje tako zelo močno, da je razsvetljenski značaj posameznih besedil komajda opazen; s svojo strogo moralko in zlasti s kaznijo, ki pogosto doleti junake teh verznih povestic, spominjajo včasih na verzificirane eksemple v smislu baročnih »pergodb« Janeza Svetokriškega, prek tega pa na srednjeveško zgledovsko tradicijo. Ta vtis se povečuje še s tem, da je Dev snov za svoje tekste dejansko jemal iz bolj ali manj tradicionalnih virov, ki jih je sicer težko določiti.⁶ Vendar je pomisliti na dejstvo, da je iz teh virov črpal že Lafontaine za svoje »contes« in »nouvelles«, za njim pa razsvetljenci 18. stoletja, tako da je snov nekdanjih eksemplov prešla tudi v njihove verzne povestice ali »moralične pripovedi«. S te strani se Devova besedila bistveno ne razlikujejo od nemške zvrsti; razlika je bolj ta, da postaja konservativnost njegove moralno podučujoče misli še bolj izrazita s tem, da sodobni razsvetljenski racionalizem cepi na strogo katoliško moralko, sistem njenih kazni in svaril. Vendar pa način, kako je takšna moralka literarno-estetsko, pripovedno in tudi verzno oblikovana, kaže na zvrst, ki je nastala po Lafontainovih in drugih francoskih vzorcih 17. stoletja in se razmahnila poleg basni v osrednjo zvrst razsvetljenskega pripovednega pesništva.

Vodnikova verzna povestica *Klek* spada v isto zvrst in je verjetno nastala po Devovem vzoru ali vsaj kot prispevek k oblikovanju zvrsti, ki je bila za *Pisanice* nova. Devove primere presega s tem, da je njena razsvetljenska življenjska poučnost jasnejša in tudi v

⁵ Pesem *Klek* je med pripovedne tekste uvrstil že J. Šlebinger.

⁶ Primerjaj analize posameznih Devovih verznih povestic v delu J. Koruze Značaj pesniškega zbornika »Pisanice od lepeh umetnost« (Diss., Ljubljana 1977), pa tudi opombe v izdaji L. Legiše *Pisanice 1779–1782* (Ljubljana, 1977).

skladu z racionalizmom tiste variante razsvetljenstva, ki sicer ni radikalna, vendar zajema vsa glavna načela razsvetljskega empirizma in njegove razumske usmeritve. Pesem je sicer po snovi podobna Höltyjevi pesmi *Hexenlied* iz leta 1776, kar je dokaz, da so bile pesmi z motivi ljudske vere v čarovništvo pogoste v nemški poznorazsvetljski in še bolj predromantični poeziji.⁷ Vodnikov primer ostaja seveda v okviru razsvetljenstva, pa tudi Höltyjevega teksta še ni mogoče docela prišteti v predromantiko, saj obravnava ljudsko vraževnost še brez zveze z novo predstavo o poeziji kot izrazu ponotrzanjene subjektivitete tistega tipa, ki je postal bistven za predromantiko. To je hkrati opozorilo, da sama snov še ni merilo, kje se v tej poeziji začenja predromantika in končuje razsvetljenstvo, ampak da o tem odloča razmerje do snovi; in to je pri Vodniku še čisto v okviru razumske čutnosti, ki so ji napol baročne predstave o čarovnicah samo še predmet literarnoestetskega zanimanja in hkrati sredstvo racionalno praktičnega poduka, s katerim se *Klek* konča čisto v smislu razsvetljskih verznihih povestic. Pesem je torej dokaz za splošno naravnost razsvetljske literature, ki ji pri Voltairu, Wielandu, Lessingu in tudi pri nemških avtorjih verznihih povestic nikakor niso bili tuji elementi pravljčnosti, nadnaravnosti, čudežnosti, kolikor so se dali vključiti v razsvetljsko filozofijo, moralno ali vsakdanjo praktično podučnost. Za Vodnika je značilno, da v *Kleku* ob takšni snovi ne gradi kake zahtevnejše racionalistične morale, ampak vraževnim predstavam postavi nasproti najbolj vsakdanjo praktično izkušnjo. Ta je seveda razlog, da *Kleka* ni mogoče imeti za primer predromantične poezije znotraj *Pisanic*.

Tipična razsvetljska zvrst so v *Pisanicah* poleg verznihih povestic basni in epigrami, ki so jim vzorniki – poleg Ezopa, Fedra, Marciala in drugih – predvsem nemški razsvetljenci od Hagedorna, Gellerta in Gleima do Lessinga. Po njihovih zgledih so napravljene zlasti Devove basni; s svojo pripovedno in hkrati verzno zasnovo sledijo še starejšemu tipu, ki so ga gojili po Lafontainovem zgledu Hagedorn, Gellert in Gleim, ne pa novi, bistvu razsvetljenstva ustrenejši Lessingovi zahtevi po preprosti, prozni in logično jasni basni.

Poseben, vendar toliko bolj pomemben primer nove pesniške zvrsti tako imenovane stanovske kmečke pesmi je v *Pisanicah* Vodnikov *Zadovolne Krajnc*, objavljen v tretjem letniku. Da se opira na različne možne primere, ki so nastali od začetka sedemdesetih let naprej v nemški poznorazsvetljski književnosti, ko se je ta iz višjih in srednjih socialnih območij spustila v popularnejšo plast pesnjenja, ki je v obravnavo razsvetljskih življenjskih idealov pritegnila tudi preprosto kmečko ljudstvo in ga celo napravila za njihovega pravega nosilca v nasprotju z izumetničenim plemstvom in visokim meščanstvom, je nedvomno, tako da je lahko literarna zgodovina nakazala že različne vplivne možnosti, vendar s pridržkom, da med njimi ni teksta, ki bi bil do kraja podoben Vodnikovim pesmi zadovoljnega kranjskega kmeta ali vsaj podeželana, napisani v prvoosebni obliki tako imenovane vločnice.⁸ Zato se zdi problem morebitnega vpliva na Vodnikovo pesem ravno v tem, da sta se v njem križali spodbudi iz dveh smeri – z ene razsvetljski vzorec socialno-moralno spodbudne pesmi o razumnem kmečkem človeku sodobnega časa, z druge pa oblika vločne pesmi, v kateri predstavnik nižjih slojev takratne družbe sam v prvi osebi govori o sebi, svojem življenju in vrednostih, ki si jih pripisuje. Brž ko upoštevamo obojni vpliv, se zdi najverjetnejša domneva, da je moral na zasnovo *Zadovolnega Krajnc*a vplivati predvsem Gleim kot najpomembnejši, pa tudi najuglednejši pesnik pesniških zvrsti, med katere je sodila zlasti stanovska kmečka pesem, včasih v obliki prvoosebne vločnice. Gleim je svoje *Volkslieder* pisal od leta 1771 naprej in jih prvič izdal že leta 1772 pod naslovom *Lieder für das Volk*. Med njimi so nekatere napisane v prvi osebi,

⁷ O Vodnikovem razmerju do Höltyjeve pesmi gl. navedeni Koruzov spis, str. 264. Upoštevati je treba še J. Pogačnika razpravo *Predromantični elementi v pesmih V. Vodnika*, JiS, 1959–60.

⁸ O teh vprašanihih razpravlja J. Koruza v svoji disertaciji (op. 6), poleg tega še v razpravi *Vodnikov Zadovolne Krajnc* (JiS, 1982/83, št. 6, str. 161–169). O zvezi Vodnikove pesmi z razsvetljenstvom je razpravljaval podrobneje F. Petrč v razpravi *Zadovoljni Kranjec kot primer iz poezije razsvetljenstva* (JiS, 1969/60, str. 65–76).

tako da govorijo posamezni primeri in tipi kmečkega človeka (orač, sejalec, žanjec ali pastir), druge so napisane na splošno temo kmeta ali podeželskega človeka, to pot v tretji oziroma drugi osebi. Takšna je zlasti pesem *Der glückliche Landmann*, ki je primer hvalnice kmečkega stanu, v središču z jasno ideološko-moralno odlik kmečkega človeka. Primerjava z Vodnikovo pesmijo kaže, da je v tej ideja o kmetovih življenjskih prednostih razumljena veliko manj abstraktno moralistično kot pri Gellertu, pravzaprav že kar izrazito empirično, konkretno in praktično. V Gellertovi pesmi o »podeželanovi sreči« je ves poudarek na misli, da je veliko večja kot cesarjeva ali kraljeva, češ da je njeno bistvo »blaženost«, ki prihaja iz »nemetnega miru«. Nasprotno pa je za Vodnika kmetova »sreča« preprosto v njegovi vsakdanji »zadovoljnosti« s koristnimi, praktičnimi, materialnimi in socialnimi razmerami, v katerih mu je dano živeti. Razsvetljenje je pri Gellertu sicer na prvi pogled oprto na širši ideološki horizont, saj sega v sodobno filozofsko moraliziranje o »naravnem« človeku, ki ga kvari plemiško-mestna civilizacija, obenem je pa po svoji socialni vsebini razmeroma abstraktno in zato konservativno. Vodnikov *Zadovolne Krajnc* se omejuje na zelo ozek, pragmatičen in prakticističen vzorec razsvetljenstva, ki ostaja brez širših socialnih, moralnih, zlasti pa političnih razsežnosti, kljub temu pa je zaradi svoje konkretnosti bolj otipljivo povezan s stvarno historično problematiko. Prav zato spada pesem med najbolj izrazite, tipične in tudi izvirne tekste slovenskega razsvetljenstva, čeprav ni mogoče spregledati njenih zelo neposrednih zvez z nemško tradicijo kmečke stanovske pesmi, zlasti Gleimove.

Problem predromantičnih sestavin v *Pisanicah* se zastavlja že ob Vodnikovem *Kleku*, kjer pa se tisto, kar je v njem na prvi pogled predromantično, izkazuje za preostanek baroka v kontekstu, ki sicer pripada zvrsti verzne razsvetljenske povestice. Podoben je primer Devove pesmi *Občutenje tega serca nad pesmejo od Lenore*, objavljene v tretjem letniku, po svojem vrstnem značaju sicer izrazite prigodnice, ki jo je izpodbudil poseben dogodek, tj. branje Bürgerjeve *Lenore*. Že po tej zvrstni opredeljenosti je očitno, da gre za razsvetljenski žanr, zastavljen močno racionalno, hkrati pa namenjen nazornemu opisu empirije, za katero je v takšni prigodnici zmeraj uporabljen kak zunanji dogodek, pripetljaj ali namen. V Devovem primeru je to seveda branje teksta, ki v literarni zgodovini velja za enega najizrazitejših primerov predromantične poezije, povezane povrh vsega z ljudskim pesništvom, z angleško-škotsko balado, po kateri je Bürger izdelal *Lenoro*. Ta predromantična zveza je povzročila, da je novejša slovenska literarna zgodovina začela v Devovi prigodni pesmi poudarjati predvsem njeno soudeležnost v predromantični problematiki, kar pa ostaja še zmeraj samo domneva. Starejši raziskovalci tej zvezi niso pripisovali posebnega pomena, ker pojem predromantike v njihovem času še ni bil izdelan. Pa tudi z romantiko niso povezovali Devovega teksta, ker jim je bilo samo po sebi razvidno, da Dev ob *Lenori* ne čustvuje romantično. Že Šlebinger je na primer opazil, da Dev v Bürgerjevi baladni fabuli sploh ne omenja ob junaku »njegove obupane neveste«, nato pa sklepa, da Deva »zanimale le divji prizor mrtvecev, jedro balade pa mu je ostalo tuje.«⁹ Na te ugotovitve je mogoče navezati sodobnejšo analizo, ki ima v razvidu pojem predromantike, predvsem pa njegova razmerja do baroka in razsvetljenstva. Devova pesem seveda dokazuje, da je avtor okoli leta 1780 dobil v roke balado, ki je izšla leta 1773 v göttingenskem Musenalmanachu, nato pa še večkrat, med drugim v knjigi Bürgerjevih pesmi. Dev obnavlja v svoji pesmi zunanji potek njenega dogajanja, pri čemer pa junakinjo omenja samo na začetku, sicer pa vso pozornost posveti grozljivemu pojavu mrtveca, kar pomeni, da ga priteguje v tekstu predvsem slikovita grozljivost, povezana z nadnaravnostjo in strašljivo slikovitostjo; lastno branje opisuje kot izrazito emocionalno, sklone pa ga z racionalno ugotovitvijo o svoji pesniški nebogljenosti spričo Bürgerjevega mojstrstva v zburjanju močnih vtisov. Iz Devovega komentarja ni razvidno, ali sprejema Lenorino tra-

⁹ Gl. Šlebingerjev spis o *Pisanicah* iz leta 1905–06. Drugače J. Pogačnik, predvsem v *Zgodovini slovenskega slovstva*, II, str. 87–90, pa tudi J. Koruza v disertaciji (str. 223, 228).

gedijo s tradicionalnega versko-moralnega stališča kot kazen za njen greh ali pa je občutljiv tudi za drugo, tj. predromantično problematiko balade, kjer se Lenorina usoda kaže predvsem kot razmah in zlom predromantičnega subjekta in njegove posebne, nove subjektivitete, ob čemer mnogi razlagalci omenjajo verjetnost, da se ta zlom dogaja že na ozadju nevere v tradicionalno metafiziko.¹⁰ S te strani se seveda *Lenora* ločuje ne samo od tradicionalne religije, ampak tudi od razsvetljenske vere v racionalnost sveta in v človekovo pozitivno čutno bistvo. Toda ravno ta poteza omogoča Bürgerjevi baladi, da jo je mogoče brati na dva načina – kot predromantičen tekst ali pa kot tekst, ki se obrača zoper razsvetljenstvo nazaj k tradicionalnemu krščanstvu, kakršno je živelo tudi znotraj nekaterih oblik baroka. Za Deva je več kot verjetno, da *Lenore* ni dojemal s predromantičnega stališča, ampak v izrazito tradicionalni luči, o čemer priča dejstvo, da ga Lenorin problem kot tak sploh ni vznemiril, pač pa tiste sestavine v baladi, ki jih je mogoče sprejeti kot slikovito opisnost, kakršno je poznal tudi barok. V tem smislu je mogoče videti v Devovi pesmi recepcijo predromantičnih prvin s stališča zapoznele baročne zavesti, baročne v smislu posebne dovzetnosti za motive trpljenja, smrti, pogubljenja in grozljivosti, ki je z vsem tem zvezana. S tem se je Devova pesem nehote odpirala tudi tistemu, kar je bilo v *Lenori* predromantično, ne da bi mogla takšno zvezo tematizirati. Z evropskega stališča je takšno baročno recepcijo predromantike mogoče razlagati z zvezo, ki je v evropski predromantični poeziji dejansko obstajala med ostanki baroka oziroma njihovim ponovnim oživljanjem in začetki predromantičnega subjektivizma, na primer pri Youngu, Klopstocku in tudi Macphersonu.

Za *Pisanice* kot pesniško celoto sledi iz takšne postavitve vprašanja, da je bilo v njenem pesništvu stikov s pravo predromantiko zelo malo ali skoraj nič, ker pač nobeden njenih avtorjev ni nosilec novega tipa subjektivitete, ki je predromantično literaturo šele omogočila. Kar se zdi sprejem predromantičnih motivov in tém pri Devu ali Vodniku, je mogoče razlagati kot zgolj zunanji kontakt ali pa kot primer recepcije, ki predromantiko prevaja nazaj v literarno specifičnost baroka. To pa je bilo mogoče ravno zato, ker je duhovno-zgodovinska, s tem pa tudi literarnoestetska podlaga zbornika še v veliki meri baročna. To se kaže na vsebinski ravni predvsem kot zavezanost baročno monarhičnemu principu, ki prehaja posameznika v smislu baročno postavljene transcendence – najti ga je zlasti v Pohljinovih, Devovih in Vodnikovih odah, elegijah, prigradnih pesmih avstrijskim vladarjem ali pa osebnostim pesniškega Parnasa, ki je v *Pisanicah* prav tako poseben primer baročne transcendence. Vsebinski barok je navzoč tudi v ostrem moralizmu na račun človekove čutnosti ali pa kot njeno stiliziranje v obliki pastirske ljubezenske pesmi. Vendar se na tej ravni barok že povezuje z razsvetljenskimi prvinami, ki nato prihajajo do izrazitejšje uveljavitve v Devovih verznihih povesticah, vendar še močno pomešane z barokom; pravo razsvetljenstvo se uveljavi samo v Vodnikovi povestici o »čarovnicah« in v njegovi stanovski kmečki pesmi. Vsebinski razpetosti *Pisanic* med barokom in razsvetljenstvom ustreza njena notranje-formalna heterogenost, v območju zunanje forme pa jo ustrezno ponazarja različnost verzno-stilnih oblik, ki so jih pisaničarji zajeli iz zelo različnih izvirov – pri Denisu, Hanckeju, Hagedornu, Gellertu in drugih avtorjih nemškega literarnega kroga sredi 18. stoletja, v katerem so se prepletale baročne ostaline z novimi razsvetljenskimi tokovi.¹¹

¹⁰ O teh vidikih Bürgerjeve *Lenore* razpravlja Herbert Schöffler v knjigi *Deutscher Geist im 18. Jahrhundert* (Göttingen, 1956), v razpravi *Bürgers Lenore*.

¹¹ Podrobneje so o vplivih Denisa, Hanckeja idr. razpravljali J. Koruza (Vpliv G. B. Hanckeja na verzifikacijo A. F. Deva, SR, 1976, št. 2–3), Peter Scherber v študiji *Michael Denis und die Anfänge der neueren Literatur Sloveniens* (Festschrift für A. Rammelmeyer, München, 1975) in isti avtor v knjigi *Die slowenische Elegie* (Wiesbaden, 1974).